

Fra det lærde konvent

Seks breve om præster og præsteuddannelse

Af P. G. Lindhardt (†)

Gennem mere end 30 år førtes mellem Hans Koch og Valdemar Ammundsen en – i perioder meget fyldig – korrespondance, af hvilken de første seks breve forelægges her; de findes i de respektive privatarkiver på Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek.

H. W. Koch (1867-1949) blev cand.theol. 1890, var til 1897 adjunkt på Herlufsholm, foretog derefter en længere rejse i Frankrig, Italien og især England og Skotland, blev 1898 hjælpepræst i Gentofte med Hellerup som sit særlige distrikt – han prædikede i menighedssalen Emmaus indtil Hellerup kirke 14.10.1900 indviedes. Her var han sognepræst til 1905, siden i Nordby (Fanø), for så 1911-37 at efterfølge Harald Ostfeld som sognepræst ved Solbjerg kirke; 1925 blev han provst for Frederiksberg provsti.

O. V. Ammundsen (1875-1939), fik 1896 Universitetets guldmedalje, blev cand.theol. 1899, studerede i Erlangen, Halle og Berlin og sejrede 1901 i konkurrence med J. Oskar Andersen og Fr. Torm, da det kirkehistoriske professorat blev ledigt ved Fredrik Nielsens udnævnelse til biskop.

Begge deltog i »det lærde konvent« af yngre intellektuelt og videnskabeligt engagerede teologer, og fra først af indtog Koch en noget protegerende holdning overfor den otte år yngre Ammundsen.

De senere breve yder gode bidrag til bl.a. den kristne studenterbevægelses historie som de begge i høj grad kom til at præge, men giver – mærkeligt nok – intet indtryk af deres syn på de stærke teologiske og kirkelige brydninger i 1920'erne.

Brev I

Hellerup, søndag aften 20/5-1900.

Kære Ammundsen!

Tak for deres brev. Jeg forstå så udmærket godt Deres stilling og opfattelse af samme. Men når De mener, at jeg vil udtale min Mening, klart og skarpt, så må jeg – rent bortset fra at jeg er dødtæt efter at have haft gudstj. kl. 10 og kl. 6 og alterg. i Gentofte kl. 3 – svigte Deres forventning. Min opfattelse af forholdene er nemlig i sig selv ret »uklar«, og jeg føler mig så meget mindre drevet til at formulere min

uklarhed, som jeg meget godt mærker, at jeg er hildet i personlige hensyn: i et årelangt og meget nært venskab til Andersen. Jeg tror ikke, jeg vil kunne udtale mig om sagen uden at lade mig influere af disse hensyn, der langt snarere vil kunne gøre sig uberettiget gældende i en ansvarsløs udtalelse i et brev end hvis det drejede sig om at tage et virkeligt ansvar på sig. Når jeg nu alligevel ikke bryder af her, så er det nærmest for ikke at synes uvenlig og for at passiare med Dem, men mine udtalelser må De kun tage for »passiar«.

Min stilling har hidtil været den, at man burde vælge blandt dem indenfor den kristne menighed, som kunde noget historie: Andersen¹ el. Moltesen,² hvor jeg absolut foretrak OA (Hans mangler ligger væsentlig i det personlige, væsenet og foredraget, men her kan årene rette meget). Dog tror jeg, at han altid i meget ringe grad vilde kunne vække og påvirke de unge, ud over det, at han vilde præstere god kirkehistorie; han vilde næppe stagnere som Scharling;³ der er doven«. Jeg vilde anse det for absolut urigtigt at tage Torm,⁴ der intet har præsteret, om hvem jeg ikke tror, at han sidder inde med særlige udviklingsmuligheder. Jeg synes ikke, der kan være tvivl om, at han – trods sine rige kundskaber – har været den mindst ydende i vort konvent og navnlig mindst forstående. To Peder Madsener⁵ er for meget i et fakultet, navnlig når den sidste er mindre end den første. Hoffmeyer⁶ vilde være en fortrinlig lærer, men er vist for meget ude af det almindelige, har vist også opgivet professoratet. Bangs bog om trosordet hos Paulus⁷ viser ham ikke hen til historisk virksomhed. Nu kommer vi til Dem Ammundsen. Jeg vil da først sige Dem, at det har altid været mig en glæde at være sammen med Dem, både for den ånd, hvorudaf De talte, og fordi jeg altid havde et indtryk af, at De, skønt »liden af vækst« var et hoved højere end os andre. Dette er ikke smiger; der er jo ikke noget at rose sig af; De har, hvad jeg jo ikke behøver at minde Dem om – fået det alt for intet, og har De fået meget, bliver ansvaret større. Men jeg siger det, fordi jeg dermed vil begrunde min mening, at medens jeg synes det var absolut forkert at forbigå A. for Torm, så vilde jeg både forstå og billige, at man foretrak Dem, skønt De har præsteret lige så lidt i faget som T. Så vidt er min Standp. da dette, at det vilde glæde mig at se Dem som prof., og det vilde bedrøve mig, om A. blev sprunget over.

Dertil kunde jeg indskrænke mig. Men må jeg dog tilføje et par bemærkninger: jeg vilde være ked af, hvis De fik Deres rejse fordærvet (og det vilde jo blive følgen; ti at De blev ude og studerede kirkeh. par force, det betyder ikke stort); den lejligh. som De nu har til at se »lande og folk« den *kommer næppe igen*, og enhver som har været ude,

ved, hvor værdifuldt et livsafsnit en sådan rejse kan være. Endelig så jeg Dem hellere som Scharling end som Fr. N.;⁸ det hænger måske sammen med Fr. N.s mangler som historiker – han fortæller; han er uden synespunkter og forståelse, bl.a., for tidssammenhæng og udvikling – at jeg anser studiet af kirkehistorien for mindre vækkende for studenterne end Sch.s. fag kunde være, bl.a. også fordi man får dem i en modnerne alder. Jeg tror det har været et stort savn for os, at Sch. har ladet os i stikken i disse sager, og kunde De komme der, vilde jeg hilse Dem dobbelt velkommen. De ser altså, at der for mig er adskilligt, der tynger til »den anden side«. Men jeg vil dog ikke slutte dette uden at tilføje, at jeg er fuldt overbevist om, at De vilde kunne fylde pladsen og røgte den, så det bliver til velsignelse for både studenter og kirke, og til ære for universitetet. Og så har De ret, vi bør alle bringe denne sag frem i bøn til Gud, og det har jeg gjort og vil gøre fremdeles, bedt ham lede alt til det bedste, både for Dem og universitetet. Gud lede og føre Dem og hjælpe Dem til at glæde og opbygge os alle, som har Dem kær, at Deres betroede pund må give rigt igen.

Her har man jo været meget optaget af professoratet; A. anser sig meget rigt. for forbigået, men nu er h. dog roligere, og jeg tror, at det vilde sære h. mindre, hvis det blev Dem (fremfor T.). Fr. N. festen forløb meget ordentligt; først (dårlig) spisning med seks vel turnerede officielle taler for (Fr. N. Rørd.⁹ og fakultet med svar fra Fr. N. R. og P. Madsen); det var vist det man i sin tid, da vi læste Cæsar, kaldte oratio obliqua. Intet at huske. Fr. N.s person er nu heller ikke egnet til en virkelig festtale; ti den kræver karakterens grundstof, og i så henseende måtte det være knaphed her. – Til Holmens provsti ventes Fenger.¹⁰ – Præstekirk.s. indvielse¹¹ var sørgelig tyndbenet. Rørd.s tale (som sædvanl. over Jødernes tempel – jeg er begyndt at nære en betydelig uvilje mod det tempel, skønt det jo egentlig ikke kan gøre ved, at det bestandig bliver misbrugt af danske grundstensnedlæggere og kirkeindviere) var endog ualmindelig tør og kedelig. Heibergs¹² gjorde indtryk af en mand, der skulde ind fra provinsen og »tale for Københavnerne«, hvorfor han havde slået sig på poesien og citerede sådanne digterværker som »Hjem, Hjem« og »ingensteds er roserne så røde« osv. Mulig den slags ting lader sig høre i Erlangen, men på Vesterbro vilde det altid være tvivlsomt, og i en kirke bliver det usmageligt. Det glæder mig at kunne tilføje, at Hoffmeyer senere har hørt en udmærket kraftig og missionerende prædiken af ham, og han mente, at h. vilde blive god. – Siegmufeldt¹³ siges at prædike tungt; roses personligt. – Konventet har det meget godt; det var meget fornøjeligt i april her; Ax. Bjerre¹⁴ (fra Vordingb.) var Deres vicarius, hvad gjorde det min-

dre lærd, men ikke mindre fornøjeligt; i dens hens. er h. sjælden. Desværre er h.s hoved stadig dårligt. Imorg. skal vi t. Hoffmeyer; Thomsen¹⁵ fra Sundby vicarius (NB: hos mig talte vi om »frelsesvisheden« o.s.). Jeg skal bringe Deres hilsen. Ellers er her intet nyt. »Her (i Hellerup) alt er lavt og sent det går«; i det udvortes vokser dog vor kirke, som vi håber at få indviet t. oktober. – Jeg læser Pascal for første gang; det er en ængstende, ja forfærdende skepticisme; en gammel spidsborger af en pater har skrevet nogle meget forstandige noter til den; og han har unægteligt ret i, at det er »l'esprit de secte«. – Har De nogensinde læst Schleiermachers Reden? det tror jeg er den mærkeligste bog jeg har læst. Men jeg kan slet ikke blive klog på den. Sådan noget var det jeg vilde have Dem til. I det hele må jeg sige, at mine interesser, som altid af mig selv (og andre for så vidt de har ment noget) har været forudsatte at gå i histor. retning, synes mig mere og mere at få i retning af teologiens grænseproblemer. Det er skade, at jeg ikke ved noget og ikke forstår at behandle den slags ting, for ellers tror jeg, at jeg kunde yde noget betydeligt på det område. Men næst efter at gøre det selv hvad altså forholdene forhindrer – så jeg intet hellere end at De gjorde det. Jeg læste desværre ikke Deres foredrag om videnskab og om Tr. Lund,¹⁶ men begge synes mig at føre i samme retning (teologiens grænselande), og der så jeg helst, at De blev ved. Jeg tror også, at meget af vor tids »agnosticisme« – og den er det jo der trækker til historien, bort fra teologi og filosofi – er et udslag af en vis magelighed, som, ved straks at erklære problemerne for uløselige, undgår al møje i så henseende og straks giver sig til at slå sten ved landevejen (jeg ved det ikke, men er det ikke noget af en flugt før slaget?).

Hvis bare Geismar¹⁷ kunde tale forståeligt, var han vist god; jeg har en forestilling om at både han og Eucken¹⁸ har gode indfald, men de bliver borte, når de skal omsættes på dansk. – Og så vilde jeg have Dem til at behandle Kierkegaard, hans erkendelsesteori o.m.a. Det er jo muligt, at Geismar kan hjælpe os noget, men jeg vilde være meget mere tryk ved Dem. Er ikke også det kildestudium, som nu drives – meget nyttigt, utvivlsomt men noget pilleri, som Andersens evner er fortrinlige til, men som det i virkeligheden for den, som kan tage sig bedre ting for, vilde være tidsspilde at give sig af med? – Så endnu ét: De må endelig se noget katolicisme; De må lære at se – hvad meget få synes at forstå herhjemme – hvilken vældig magt d.k. krk er, og hvor gode kort den både historisk, dogmatisk og etisk har på hånden. Gå ikke i de katolske lande (Italien og Frankr.) og snus i Valdenser og reformerte, som De kan se meget bedre og kraftigere i Skotland, men lær noget virkeligt (helst god) katolisme at kende. (Å propos: fik De

den introdukt. til Lourdes-manden, jeg lovede Dem. Ellers kan jeg skaffe den). –

Lev nu vel, kære Ammundsen, og gå med Gud, hvor De går.

Deres hengivne ven

Hans Koch

Brev II

Kære Ammundsen!

Det bliver iaften ikke noget brev – kl. er 11½ – kun nogle linier for at sige Dem, at grunden til at jeg ikke svarer før er den, at jeg i hele juni måned var i Norge – Bergen – Sogn – Vos – Hardanger – Telemarken – Kria – dejligt vejr, dejligt land! og i den forløbne uge har været op-hængt. Heller ikke har jeg egentlig noget at skrive om prof., der jo nu går t. konkurrence. Jeg tror egl. det er en stor skuffelse også for Torm, men h. tager sig jo bedre i det end A. Fra først af anså A sig, mærkeligt nok, vist for den designerede. Nu er h. jo i virkeligheden gået ud af spillet, og ved en konkurrence turde h.s chancer næppe være store. Hofm. har jeg ikke talt med, men h. vil vist ikke konkurrere. Så er der Dem og A. tilb.; tiltrods for h.s store og egenlige mangler ønsker jeg jo at h. må få det, dels anser j ham for kvalificeret i det væsentlige, d.e. som historiker, og dels vilde det gøre mig personlig ondt, om h. blev forbigået; endelig tror j, at han har udviklingsmuligheder. Hvor stærkt jeg er hildet i personlige hensyn, tør jeg ikke udtale mig om. At j ikke anser Dem uskikket ell. vilde betragte det som et fejlgreb, om De fik pladsen, behøver j ikke at sige Dem efter udtalelser i mit forrige brev. Iøvrigt går det jo her som så ofte, at man er glad ved at kunne lægge det i Guds hånd og tro, at han leder alt til det bedste for dem, som beder ham derom.

Herhjemme lever vi jo nu i agurketiden, hvor det er lige magert for aviserne og for brevskriverne. De første har i år fået assistance fra Kineserne¹, men skønt det kan give anledning til adskillige mindre glædelige betragtninger, tør jeg dog ikke hengive mig t. sådanne. I Norge traf jeg ingen af kristelig interesse; da jeg rejse med mine forældre, var jeg jo ret bunden og havde ingen anledning til, hvad j ellers vilde have gjort, at opsøge gl. bekendte, f.eks. prof. Petersen² og Gust. Jensen³ hvis postil j har købt og glæder mig over. Den synes mig langt rigere end Rørd.s over de nye tekster⁴, som – postillen – unægtelig også falder lidt mager. Thomsen er med i vort konvent og falder godt i tråd. Hofm. var syg sidste gang hos A. (byld i halsen, forhåbentlig ikke farligt).

Jeg glemte før at skrive, hvad De vel forresten kan tænke og ikke bryder Dem om, at j ikke er enig med Dem i Deres opfattelse af en systematisk prof.s forpligtelser, og jeg vil – i al ubeskedenhed – bede Dem overveje mine manende ord om ikke at flygte, før slaget er begyndt. – Det var kedeligt, at De kom galt ind på det med Andersen; jeg har ikke fået talt med ham om h.s. opfattelse af sagen. –

Igår prædikede j for første gang eft. rejsen over Mt. 5.43-48. Det er jo »en god tekst« og jeg var selv glad ved prædiken, som holdt for en pakket forsamling. Det er godt at have et godt budskab at bringe. Om aftenen samme prædiken i Kristkirk. (Siegumfeldt er bortrejst), hvor gulvet var fuldt, hvad jeg glædede mig over at høre, at det nok er t. stadighed – mest småfolk fra distriktet. Det er et dejligt rum! – Ostensfeld har i Berl. Tid. rettet en hvas artikel mod krksagen, fordi krksagen, fordi man er kommen bort fra de »små og tarvelige kirker«. Kirkefondets mænd er vist væsentlige enige (Westergård⁶ og Adolph); de er bleven lidt bange f. Friis-Hansen,⁸ som nok er noget af en Fantast og Spekulant. Terminen klarer de, men til efteråret må de skaffe betydelige beløb. Hos os mangler vi endnu 12.000 kr., som helst skulle komme inden oktober (indvielsen). –

Nu må De lade Dem nøje. Lev nu rigtig vel! se Dem godt om! læs ikke for meget, og kom så glad og frisk hjem og gør den gerning, som Gud nu måtte betro Dem, til hans ære og hans menighed til gavn.

Deres altid hengivne ven

Hans Koch

Helrp.9/7 1900

Brev III

Kære Ammundsen!

Tak for Deres kærlige brev, gode ønsker og rette formaninger. Hvad De siger om mig personligt, vil jeg ikke svare på, da det blev for vidtløftigt og vilde føre til en snakken om mig selv, som hvis den skulde gå til bunds kunde blive mig ubehagelig, og hvis den gled ovenaf kun kunde blive selvbehagelig.

Vi glæder os ellers meget ved vor nye kirke her, som er meget smuk, lys og let at tale i; skønt jeg mange, mange gange har bedt Gud velsigne »denne stakkels menighed, der har fået mig til præst«, er det dog mit håb, at noget af den velsignelse kan komme ved mig. Ellers vilde jeg være gået min vej for længe siden. – Jeg er forresten så ophængt af arbejde, at jeg snart hverken kan gå eller gabe; derfor får De heller intet brev idag, men et billede af vor kirke. – Vi savner Dem i det »lærde konvent«, ikke blot p.gr. af Deres lærdom; nu går det vist i

hundene. Torm vil jo også konkurrere; jeg ved ikke hvad det er med T.; han taler så smukt og rettænkende og rigtigt, hvor O. A. kommer med bitre og ofte ganske uretfærdige anklager og ugrundet mistanke – nu har jo f.eks. Madsen nægtet at tage del i bedømmelsen – men alligevel kan jeg ikke rigtig lide T.; der er noget underlig upersonligt og selvgodt over h., som støder mig, og som jeg tror vilde støde alle unge, hvis han blev prof (som det også stødte i studenterhj.). Altså holder jeg på Dem som nr. 2. Iøvrigt tænker jeg vi arrangerer en totalisator, som forhåbentlig vil give høje odds. – Jeg læser Harnack¹, og har nylig læst Sabatier.² Jeg er mest tilbøjelig til at sige som Margarete: Das ist alles recht schön und gut – ungefär sagt das der Pfarrer auch) wenn man's so hört muss es leidlich scheinen, steht aber doch immer schief darum³. Dog er jeg tilbøjelig til at tro, at Harnack er mere væd end S.; ham er det hele alt for simpelt og behageligt. Det er intet under, at Edv. Lehmann,⁴ som iøvrigt ikke havde læst hans bog, lovpriser ham i høje toner. Trods adskilligt meget godt i S.s bog syntes jeg jeg lærte meget lidt af den; derimod synes jeg allerede at have lært en del af H. –

Her er et syndigt kævleri om V. Beck, der har sagt fjø for Satan og beskyldt præster for drukkenskab; det synes, som om han har kunnet finde én, Bang i Hvalsøe⁵. Nu er det vist rigtigt nok, at B. er fordrunken, men det vil formodentlig ingen vidne imod h., så B. kan let komme i fidtefadet. Det hele er ikke tiltalende arrangeret fra nogen af siderne og kan kun føles beskæmmende for os. Om Schwanenflügels conversion har De vel hørt; hans bog er ikke udmærket, men dog meget vel læselig og ikke uden interesse.⁶ Fra Studenterverdenen hører man intet af interesse, uden for så vidt som Studenterhjem.s bestyrelse er bleven væltet og en ny sat i stedet.⁷ Jeg tog ingen del i det, men ønsker, at det ikke må blive en skuffelse. Knud Heiberg,⁸ som formand er nu ikke prima, bl.a. fordi h. er vigtig af væsen – hvad ingenlunde behøver at betyde, at h. er det i sit hjærte – og vist let kan blamere sig.

Det var i virkeligheden den opgave, som det var værd at tage op; også af den grund skulde De ikke være prof. og – frem for alt – ikke forlove Dem, men give Dem helt hen til arbejdet for Guds riges fremme bl. studenterne, hvortil De er kaldet. Men også hvis De bliver prof, vil De kunne gøre meget; De kunde vel også da være formand i Studhj; hensynet til »tid« burde De i hvert fald ikke fremfør. Den ugifte har jo tid til tre gange så meget som den gifte med alle hans selskabelige forpligtelser. Jeg tror der trænges forfærdelig til en alvorlig og dannet kristen derinde, og den mand som der mangles, kan De ved Guds nåde blive.

Sidder De og læser hele dagen i den mig lidet lokkende stad Berlin?

Jeg kan godt lide Königin Louises grav (Jeg tænker altid på Körners: Du heilige, hör deiner Kinder Flehen!⁹ – af den mig lidet tiltalende nationalitetsreligions salmer synes den mig en af de smukkeste). Besøger De slet ingen dernede? Præster, professorer? Gå endelig i Rigsdagen, når den nu åbner; der kan man lære meget. Gustav Johansen¹⁰ eller legationen kan jo skaffe Dem kort.

Men ak, konkurrencen vil vel fordærve alt. Nå, hvis vi får Dem, må De ikke tro, at jeg ikke vil glæde mig over det er Dem.

Lev nu vel. Gud til ære og med tak til ham.

Deres hengivne

Hans Koch.

Helrp.12/11 (1900)

Brev IV

Hellerup, 8/9 02.

Kære Ammundsen!

Tak for Deres brev, og tak fordi De udtaler Dem om vort venskab, som De gør, tiltrods for den vrede, som min artikel¹ øjensynlig har forvoldt Dem.

Jeg vil da blot sige Dem, at min bitterhed mod fakultetet er af gammel dato; jeg skrev i sin tid i mit vita (til biskoppen), at jeg kunde ikke se, at jeg – hvad åndelig påvirkning angår – skyldte mine professorer noget; og jeg synes og har længe syntes, at de trængte til at få at vide, at der var dem, som kunde ønske mere end det hidtil var givet. At De nu finder mine ord »hårde« og »overlegne« kan jeg godt forstå; men strø sukker på har jeg nu aldrig egnet mig til og, som De foreslår, give disse ældre professorer »lidt anderkendelse for deres arbejde«, da jeg dog »i grunden respekterer dem« – det lå fuldstændig uden for den opgave jeg havde sat mig. Dertil kommer så det aktstykke, som foranledigede min artikel, der opfordrer just ikke til overbærenhed. Meningen er ganske tydelig, at alle forhold var selvfølgelig velovervejede af fakultetet, og derfor er der intet at rette – ellers havde man naturligvis gjort det forinden.

Jeg beklager at måtte sige Dem, at Deres eneste nærmere bestemte anke kun kan bekræfte, at mine indvendinger må være ret rigtige; de er det nemlig utvivlsomt på dette ene punkt, som De påtaler: »Fakultetet håber at kunne fortsætte i dette spor« (henvisning til tidligere trykte hjælpemidler); dette har jeg udlagt: Fakultetet kan ikke gøre mere end det allerede gør: alt vil blive ved at gå ved det gamle. At professorerne i fremtiden skulde forsage al bogskrivning, det er der vel ingen, der

havde tænkt sig; at det på den anden side ikke var om, at der skulde »fortsættes i det gamle spor« (men tværtimod trædes et nyt) – at det ikke var derom udvalget ansøgte, det synes dog klart; og jeg har jo yderligere præciseret, at det var navnlig de systematiske fag der var tale om (dogmatikken). De antyder end ikke i svaret at man vil gøre noget sådant, og jeg ser ikke rettere end at det man vil er: fortsætte i det gamle spor: gøre det samme som man hidtil har gjort. Og hvad andet tror De forresten der vil ske?

Endnu en ting: De taler om, at jeg »kaster (mine bemærkninger) i grams for et publikum, der ikke kender de pågældende mænd og Dem (mig nok til at vurdere dem«; jeg ved ikke rigtigt hvad der skjuler sig bag den vurdering af mine bemærkninger; læst for sig kunde denne sætning tyde på meget slemt; men Deres slutningsord taler bestemt mod en sådan udtydning; men m.h.t. læserne, da vil jeg dog sige, at præsteforeningens blad er ikke et dagbladspublikum, men læsere der har – for en stor del – gode betingelser for kendskab til og vurdering af professorerne, og præsternes blad synes mig særlig velskikket til organ for en kritik som min, der ikke går ud fra rent teoretisk-videnskabelige synspunkter.

Ja kære Ammundsen, jeg ved jo ikke, om dette vil tilfredsstille Dem; der er endnu adskilligt i Deres brev, som kunde trænge til omtale, men jeg må gemme det til – en forhåbentlig ikke altfor fjern mundtlig forhandling.

Jeg slutter så blot med at sige, at jeg altid har glædet mig ved at turde regne mig blandt Deres venner, og jeg ønsker Dem oprigtig al velsignelse i Deres universitetsgerning; jeg vil tilføje, at jeg mener at have begrundet håb om, at De vil kunne blive noget af det for studenterne, som Madsen ikke kunde og Scharling ikke gad blive. Men pas endelig på, at De ikke bliver absorberet. Det vilde ingen beklage mere end Deres hengivne ven.

Hans Koch.

Brev V

København, 22. Nov 1906

Kære Koch.

I den følgende Tid skal jeg til at beskæftige mig en hel Del med Spørgsmaalet om Præsteuddannelsen. Jeg har hørt, at De paa Askov viste Dem som Tilhænger af Præsteskole. Jeg vilde gerne bede Dem skrive mig lidt om Deres Grunde deril. Man savner Dem ofte, omend man af og til kan faa lidt erstatning for Deres Nærværelse, saaledes som gen-

nem Deres foredrag om Guds godhed mod Præsten,¹ som min Kone og jeg har læst med stor Glæde. Selv uden at være Præst kan man mærke noget af det samme; jeg vilde gerne eje lidt mere af en Præst end Kjolen og Kraven.

Men altsaa Præsteskolen! De Forsvar, jeg hidtil har set for den, har mest været ud fra Standpunkter, jeg slet ikke deler, f.Ex. det grundtvigtske. Det vilde interessere mig at se et Forsvar fra Dem, da jeg tror at være i det væsentlige enig med Dem i synet på Kristendom.

Foreløbig tror jeg ikke, at der vilde vindes noget ved en Præsteskole. Snarest skulde det være at faa Lærere, som stod midt i Menighedsarbejdet. men jeg tror, det vilde vise sig vanskeligt. De fleste Præster, som virkelig studerer videnskabeligt, kan det kun en kort Tid, især hvis de staar i en stærkt bevæget Kreds. Det vilde vist være vanskeligt at faa Præster, hvis Præstegerning har været noget værd, til efter nogle Aars Forløb at gaa ind i videnskabeligt Arbejde. Og at slaas af paa kravet til Lærernes Studium gaar i vore Tider ikke an.

En anden Fordel har man ment at have ved Præsteskolen, nemlig at Lærernes Opfattelse der snarere skulde passe til Menighedens, er efter min Mening en ren Illusion. Ved Brødremenighedens Præsteskole og den skotske Frikirkes Universitet har man jo haft ganske tilsvarende Konflikter til f.Ex. den norske, og herhjemme viser Missionsskolen, at det samme kan ske endog ved en rent privat Institution.²

En mere praktisk Ordning af Studiet kan tænkes paa en Præsteskole, men ogsaa paa Universitetet. Jeg haaber, at Fremtiden skal vise, at den ikke blot kan tænkes, men ogsaa gennemføres. Reformer bør saa vidt jeg skønner gaa i Retning af mere Valgfrihed og Selvstændighed, idet man dog vogter sig for at overspænde de videnskabelige Krav. Og tillige en Reform af Pastorseminariet. Jeg vilde finde det heldigt, om man allerede kunde gaa der som Student for tidligt at faa Theorien blandet med lidt Praxis. Men her afhænger alt af Personen, og hvem skal vi faa?

Man vilde endvidere efter min Mening tabe betydeligt ved at skille Theologien fra Universitetet. Det er af stor Værdi, at Præsterne har været i akademisk Luft. Og for den almindelige Studenterverden, især for den kristelige Studenterbevægelse, som vi dog har noget af og kan haabe paa mere af, vilde det være meget farligt at trække Theologerne ud.

Det er nu nogle af min Tanker om den Sag. Jeg vilde være glad ved at høre Deres.

Hvor er det en interessant Tid at leve i. Ogsaa en vanskelig. Jeg er ikke glad ved den Skyll af tysk Radikalisme, vi nu faar over os. Jeg

føler mig staaende med dobbelt Front.³ Dels mod en Orthodoxi, som er samstykket af meget ulige Dele, og i hvis Kategorier vi ikke mere kan tænke. Men endnu mere mod dem, der skalter og valter med Jesuskikkelsen aldeles som de vil. Wellhausen⁴ og Konsorter synes at have til Valgsprog: Stat pro ratione voluntas, og dog skal det være den fineste Videnskab. Mere og mere er jeg kommen til, at det afgørende Spørgsmaal, hvor jeg helt staar sammen med de gammeldags, er det om Synden. Deraf afhænger igen Synet paa Frelsen og Frelseren.

– Vi er lykkelige over vor lille Pige (Esther).⁵ Det er en ny Rigdom i Huset.

Vi haaber De alle har det godt. Kærlig hilsen til Dem begge fra min Kone og

Deres hengivne
Valdeman Ammundsen

Brev VI

Kære Ammundsen!

Først: undskyld min sendrægtighed med min ringe ævne til at overkomme, hvad der påhviler mig! Dernæst tak for Deres Brev, som på mange måder glæder mig. Især når De ikke havde spurgt mig om præsteseminarieret, om hvilket mine tanker er ret tågede, tilmed måske nok påvirket af, at vi har et universitet, hvis mangler ligger klart for dagen, hvorimod man ikke har vanskeligt ved at tænke sig et ideelt præsteseminar, som – ikke er til.

Imidlertid skal jeg forsøge.

først 1) tænker jeg mig ikke universitetet: d. teol. fakultet afskaffet, men virkede videre, såled. at nogle fik deres uddannelser der, andre ved præsteskolen. Det vilde bringe nogen konkurrence ind og mindre ensartethed.

2) Men da studentereksamen jo i virkeligheden slet ikke er det, som den var i gamle dage, »en lærd eksamen« – kun der lærte man de gamle sprog, men så lærte man dem også – og da man jo meget let kan erhverve sig (for teologer) lige så værdifulde kundskaber ad anden vej og ellers af anden art, så synes den dermed at tabe retten til at være det absolutte krav til den eventuelle præst (Nylig blev en anset og, som jeg har grund til at tro, kundskabsrig højskolelærer¹ greben af længsel efter præstegerning; skønt han vistnok satte megen energi ind på sagen, måtte han dog opgive den – han havde slet ingen eksamen. Skønt nærmest beslægtet med en levende og god indremissionsforkyndelse, havde h. indledt forhandling m. en frimenighed, som vistnok tager ham – når jeg så ser de teologiske spædekælve, som sendes ud til ulykkelige

menigheder, så kan jeg ikke andet end tænke på, hvor meget vilde ikke en sådan mand være at foretrække, når han fik en forstandig uddannelse på et par år! – De kender ham vist – han er fra Bornholm).

3) Når jeg tænker på den undervisning, som gaves os, da kan jeg ikke se rettere, end at så at sige al den undervisning vi fik, havde væsentlig seminaristisk præg – men med pretensioner på at være videnskabelig; jeg mener at dette sidste er uheldigt. Sagen var, at de allerfleste af os havde ikke betingelser for stort mere end seminarismen. Men når den var anerkendt, vilde der kunne gives langt mere rum for en mindre videnskabelig form end den, der kan tåles ved universitetet; og det til to sider: 1) mere ligefrem lektielæsning, hvad vi kunde have trængt meget til (nu besørges den af Ryberg Hansen)² – 2) mere vækkende populære højskoleagtige foredrag, behandling af åndelige, historiske og andre emner ud fra kristelig synspunkter. – Endelig skulde der så være i det mindste én mand ved et sådant seminarium, som foreløbig kunde tage sig af de videnskabelige anlagte, som så senere måtte søge andetsteds hen.

4) Det er sandt, at præstelærlinge skal ikke lægges i bomuld og det »moderne« kan ikke holdes ude. Men der er dog grænser. Der er intet til hinder for, at en dansk Wellhausen kan installeres ved vort universitet. Og videnskabeligt set er der intet dertil at indvende. Ved en præsteskole vilde han selv føle, at h. ikke hørte hjemme. Tilmed vil den åndelige luft på en sådan være en anden, jeg mener ikke »indeklemt«, men præget af Kristi Ånd, ligesom også den af alle anerkendte teoretiske ensidighed des lettere vil finde sit stadige korrektiv ved det stadige sigte på det pastorale.

Om der i så hens. ved universitetet kan gøres noget (som De foreslår), tør jeg ikke udtale mig om, men anser det muligt. – Også kan jeg jo tænke mig en universitetsuddannelse, der i videnskabelig henseende var mere tilfredsstillende end den vi fik, navnlig mere ansporende til selvstændig tænkning og undersøgelse – hvad De og andre vel allerede er ifærd med.

5) Vanskeligheden ved at få videnskabelige præster til – når de duer noget som præster – at opgive deres præstevirksomhed for at blive lærer ved et seminar, anser jeg ikke for stor, da det må siges at være en meget tillokkende gerning at stå som lærer for unge præster (Ussing³ havde sikkert gerne gjort det!).

De må heller ikke glemme, at under vore små forhold må fordringerne om videnskabelig fordannelse ikke spændes for højt. Schat-Petersen⁴ var religionsfilosof, da han blev professor i eksegese; Jacobsen⁵ var dogmatiker og N. T. Ekseget; Torm søgte to professorater i løbet af meget kort tid. Sligt er ikke heldigt ved et universitet, men ved en

præsteskole vilde det, at vedk. var en vellært mand (f.eks. Ussing eller biskop Koch)⁶ være tilstrækkeligt til at kunde sætte sig ind i de fag, som de skulde docere.

Ja, nu er jeg bange jeg ikke kan sige mere; det duer ikke med det skrivi. Så blot et par personlige bemærkninger. Det glæder mig, at de fandt mit foredrag værd at læse; jeg var glad ved at holde det. Dernæst glæder det mig, at De savner mig. Jeg plejer altid til min hustru at sige, at af alt, hvad jeg har været med i, savner jeg mest »det lærde konvent«, og af dettes medlemmer ikke mindst Dem. Jeg lægger sommetider planer om, at samtlige medlemmer skal holde sommerferie på Fanø. Tænk over det!

Også mig er Wellhausen faldet for brystet. Jeg har skrevet en artikel om hans og Østrups bøger.⁷ Jeg vil ikke forlange, at De skal skrive til mig om, hvad De synes om mine Udtalelser der, men dog beder jeg Dem læse den og ved lejlighed sige mig, om De finder den forsvarlig. Min ulykke er jo, at jeg er så uvidende, og det er det jo for sent at bøde på. – Hvis Lehmann anser det for umagen værd, burde han egentlig svare mig.

Jeg glemte at sige før, at der er én, hvem jeg kunde ønske med, når vort »lærde konvent« engang lever op, og det er Geismar. Der er hos ham noget, som gør at han mindre end de fleste lader sig imponere af tyskerne – jeg tror nu det er hans fordybelse i Kierkegaard, som gør det. Han vil aldrig finde sig i, at man gør kristendommen til en filosofi, fornuftsreligion, gnosis el. hvad man vil kalde det!

Dette brev burde være meget bedre gennemtænkt og udformet; men selv med dette har det varet længe nok. Ja, der var Deres tale om synden – men det tør jeg slet ikke begynde på. Tænk hellere på et sommerophold herovre for det lærde konvent med koner og børn!

Mange hilsener til Dem, Deres hustru og datter fra os begge.

Deres hengivne

Hans Koch.

Nb. 27/11 06.

Brev I

1. J. Oskar Andersen (1866-1959), docent i nordisk kirkehistorie 1903, professor 1913-36. Om besættelsen af det kirkehistoriske professorat, se: P. G. Lindhardt i Kirkehist. Saml. 1970, 85ff, jfr. Leif Grane i Københavns Universitet V, Det teologiske Fakultet, 1980, 456ff.
2. L. J. Moltesen (1865-1950), historiker, udenrigsminister 1926-29.
3. C. H. Scharling (1836-1920), professor i systematisk teologi 1870-1916.
4. Fr. Th. Torm (1870-1953), professor i NT 1903-40.
5. P. Madsen (1843-1911), professor i dogmatik 1875-1909, Sjællands biskop 1909-11.
6. H. Hoffmeyer (1865-1924), 2. res. kap. ved domkirken i København 1901, sognepræst ved Frederiksberg kirke 1910-24, 3. stiftsprovst for Sjællands stift 1910.

7. J. P. Bang (1865-1936), docent i NT 1904, professor i dogmatik 1910-24, udgav 1900: *Paulus og Troens Ord*.
8. Fr. K. Nielsen (1846-1907), professor i kirkehistorie 1877-1900, biskop over Ålborg stift 1900, over Århus stift 1905-07.
9. Th. Skat Rørdam (1832-1909), Sjællands biskop 1895-1909. Om *Theologisk Samfunds afskedsfest for Fredrik Nielsen (7/5-1900)*), se: J. C. Kall: *Biskop, Dr. Frederik Nielsen I*. 1911, 157ff.
10. H. M. Fenger (1850-1930), Holmens provst 1900-30; Kgl. konfessionarius.
11. Kristkirken på Vesterbro – ofte kaldet Præsternes kirke, fordi den var rejst ved indsamling blandt præster – indviedes 6/5-1900.
12. J. A. Heiberg (1848-1926), sognepræst ved Kristkirken 1900, ved St. Marie kirke i Helsingør 1909-15; provst 1901.
13. P. C. G. la Cour Siegmundfeldt (1865-1933), res. kap. ved Kristkirken 1900, sognepræst i Lyderslev-Frøslev 1914-33; sekretær for Østerlandsmissionen 1898-1920.
14. A. Bjerre (1868-1937), kkp. i Vordingborg 1898, sognepræst i Herlufmagle 1919-23; provst 1916.
15. J. Nordentoft – navneforandring fra Thomsen – (1868-1948), sognepræst ved Nathanaelskirken 1899, i Hellerup 1905; provst 1912. Sognepræst ved Garnisons kirke 1929-37.
16. Formentlig historikeren T. Fr. Troels-Lund (1840-1921), der med Livsbelysning (1899) havde vakt stor opsigt. Ammundsens foredrag synes ikke at foreligge trykt.
17. E. O. Geismar (1871-1939), sognepræst i Veggerslev-Villersø 1899, ved Trinitatis kirke i Kbhvn. 1917, professor i systematisk teologi 1921-39.
18. R. Eucken (1846-1926) systematisk teolog, professor i Jena 1874. I *Theol. for den danske Folkekirke 1899-1900*, 199ff. redegjorde Geismar for Euckens tanker, jfr. øvrigt Jens Holger Schjørring: *Theologische Gewissensethik und politische Wirklichkeit*, 1979, 32ff. og passim.

Brev II

1. Hentyder til Boxeroprøret.
2. Fr. Petersen (1839-1903) professor i systematisk teologi i Oslo 1875-1903.
3. G. M. Jensen (1845-1922), pastoralteolog, domprovst i Oslo 1902-11, udgav 1898: *Prækenere*.
4. Naadens Aar, 1900.
5. H. Ostenfeld (1864-1934), sognepræst ved Solbjerg kirke 1908-11, provst 1908, Sjællands biskop 1911-23, Københavns biskop 1923-34.
6. H. Westergaard (1853-1936), professor i nationaløkonomi 1886-1924, en af Kirkefondets pionerer.
7. J. V. Adolph (1853-1911), grosserer og filantrop, kasserer for Kirkefondet og De samvirkende Menighedsplejer.
8. J. Friis-Hansen (1856-1905), Kirkefondets sekretær 1896-1905.

Brev III

1. Ad. v. Harnack (1851-1930), professor i Berlin 1888-1921), liberal teolog, patristisk, kirke- og dogmehistorisk forsker, udgav 1900 den vidt berømte *Das Wesen des Christentums* (dansk oversættelse ved Edv. Lehmann 1901).
2. A. Sabatier (1839-1901), fransk-reformert teolog, professor ved det teologiske fakultet under Sorbonne 1873-1901, udgav 1897: *Esquisse d'une philosophie de la religion d'après le psychologie et l'histoire*.
3. Citat fra Goethes *Faust I*.

4. J. E. Lehmann (1862-1930), docent i religionshistorie 1900, professor i Berlin 1910, i Lund 1913-27.
5. Under et angreb på bisperne for at lade fortrukne præster blive i embede, hvis de havde en teologisk grad, havde Indre Missions formand J. V. Beck (1829-1901 – sognepræst i Ørslev-Solbjerg 1874-1901) ladet den kirkehistoriske forfatter H. V. Th. F. Bang (1843-1910 – sognepræst i Hvalsø 1891-1908) udspionere, men uheldigvis forvexlet ham med lic. theol. J. P. Bang. Om affæren, se P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953, 50ff.
6. H. H. L. Schwanenflügel (1844-1921), litteraturhistoriker. Under arbejdet med sin bog (Jakob Peter Mynster. Hans Personlighed og Forfatterskab I-II, 1900-01) oplevede han en religiøs krise og blev katolik.
7. Poul Hartling og Johannes Müller: Sursum Corda. Nogle Blade af den kristne Studenterbevægelses Historie i Danmark 1892-1942, 1942, 77ff.
8. K. Heiberg (1873-1966), kirkehistoriker, missionær i Indien 1905-47.
9. Første linie af den i frihedskrigen faldne Th. Körners (1791-1813) digt An die Königin Louise (Leyer und Schwert, 1814).
10. G. Johannsen (1840-1901), slesvigsk politiker og redaktør, preussisk rigsdagsmand 1881-1901.

Brev IV

1. I Maanedssblad for den danske Folkekirke (siden kaldet Præsteforeningens Blad) rettede Koch (1/9-1902) et skarpt angreb på fakultetet for dets svar på en henvendelse fra de studerende om en studiereform. Om selve sagen, se Leif Grane: a.s. 464f. – Koch var flittig medarbejder ved bladet, anmeldte teologiske og skønlitterære bøger og orienterede om kirkeliv udenlands.

Brev V.

1. Foredraget – Guds Godhed mod Præsten – blev 1906 udgivet som pjeces.
2. Strid om »bibelkritikken« førte til at pastor L. J. Koch 1905 blev afskediget som leder af DMS's Missionsskole, se: Folk og Tro I, 1987, 108ff.
3. Jfr. V. Ammundsen: Menigheden og Theologien, 1906.
4. J. Wellhausen (1844-1918), professor i Göttingen 1892-1913, liberal teolog og GT-forsker, udgav 1902ff. en række studier over evangelieskrifterne, som Ammundsen kritisk anmeldte i Gads danske Magasin 1906, 195ff., jfr. Teologi og Tradition, Festskrift til Leif Grane, 1988, især 285, note 10.
5. Esther Ammundsen (1906-), dr. med., medicinaldirektør 1961-74.

Brev VI.

1. F. C. Krebs Lange (1869-1939), lærer 1896, studier i København, forstander for Bornholms højskole 1901, præst for Stevns frimenighed 1907-37.
2. P. O. Ryberg-Hansen (1860-1911), bibliotekar, manuduktør, religionshistorisk forfatter.
3. H. B. Ussing (1855-1943), sognepræst ved Jesuskirken 1891, stiftsprovst i Kbhvn. 1915-33, en af Kirkefondets pionerer, leder af DMS's missionsskole 1887-90.
4. L. W. Schat Petersen (1851-1903), professor i NT 1887-1903.
5. J. C. Jacobsen (1862-1948), professor i GT 1891-1929.
6. P. G. Koch (1858-1922), biskop over Ribe stift 1901-22, leder af DMS's missionsskole 1890-1901.
7. Maanedssblad for den danske Folkekirke, 1/12-1906. F. L. J. Østrup (1862-1959), dr. phil. pædagogisk og opbyggelig forfatter, sognepræst ved Vor Frue Kirke i Århus 1907-23, i Horne 1923-32.

Summary

These six letters introduce a life-long correspondence between two members of »The Learned Convention«, Pastor Hans Koch (1867-1949) and Professor Valdemar Ammundsen (1875-1936). The first four letters are on the subject of the well-known contest for the Chair of Ecclesiastical History in 1901 (Kirkehistoriske Samlinger 1970, pp. 85-116), in which Koch puts forward arguments to Ammundsen in favour of J. Oskar Andersen (1866-1959) as the best suited for the job. After the appointment of Ammundsen to the professorship, however, Ammundsen confirms his friendship with Koch, and in the last two letters they discuss a suggestion in 1906 concerning the founding of a theological college in addition to, or in replacement of the University degree course in theology.

Professor, dr. theol. P. G. Lindhardt (†)